

**Schrijvende schoolmeesters en -juffen en de representatie van
sociaal milieu in relatie tot schoolsucces (ca. 1900-1950): een
historisch bronnenonderzoek.**

Student: C.G.D. Westrup (s3984680)

Begeleider: dr. S. Parlevliet

2e beoordelaar: prof. dr. A. Lichtwarck-Aschoff

Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit der Gedrags- en Maatschappijwetenschappen

Bachelorwerkstuk Pedagogische Wetenschappen

Juni 2022

Abstract

In the twentieth century, more and more children, who grew up in different social environments, went to school. After the second world war, education was seen as a means of speeding up reconstruction. The result was that children from lower social backgrounds also continued to learn for longer. According to researchers, education was a way of compensating for the poor conditions in which the students grew up. This research focuses on the relationship between social environment and school success in the first half of the twentieth century. During this period, teachers have written about their experiences in education. Qualitative historical source research has been done into the extent to which teacher authors related social environment to school success in the first half of the twentieth century in the Netherlands. In order to answer the research question, besides analyzing educational magazines, novels by Chris van Abkoude and Pauline Jacoba Cohen-de Vries were coded and analyzed. The social environment was associated with school success both by the teacher authors and by the authors in the educational magazines. According to the authors, students who grew up in a low social environment had, in general, a low degree of school success. However, according to the authors, it was possible for students to transcend their social environment. Education played an important role in this. Through a friendly approach to the students and matching the curriculum to their interests and needs, it was still possible for students, who grew up in poor circumstances, to perform well at school. This pedagogical approach corresponded to the vision of reform pedagogues in the twentieth century. Limitations of this research are that the historical sources were written by progressive pedagogues and teachers and therefore gave a one-sided picture and the problem of interpretation.

Keywords: twentieth century, social environment, school success, education, reform pedagogy

Inleiding

De twintigste eeuw werd de eeuw van het kind genoemd. Kinderen werden als aparte doelgroep gezien, die behoefte hadden aan een unieke aanpak en onderwijs om zich voor te kunnen bereiden op de volwassenheid (Bakker, Noordman & Rietveld-van Wingerden, 2010). De verschuiving in de visie op kinderen werd gemarkeerd door de komst van de leerplicht in 1901, met als doel het terugdringen van het schoolverzuim. Kinderen die niet naar school gingen, moesten vaak aan het werk om bij te dragen aan het gezinsinkomen. Dit waren gezinnen die zich in de lagere sociale milieus bevonden (Bakker et al., 2010). Ook kinderen die op jonge leeftijd al aan het werk gingen, waren verplicht om naar school te gaan, waardoor kinderen uit verschillende sociale milieus onderwijs genoten. Toch heerste de gedachte dat doorleren was voor de kinderen uit de hogere sociale milieus. (Boekholt & De Booy, 1987).

In het begin van de twintigste eeuw was een beweging merkbaar, waarbij er aandacht kwam voor onderwijs voor kinderen uit lagere sociale milieus. Deze beweging hing samen met de opkomst van de reformpedagogiek. Dit was een reactie op het traditionele luisteronderwijs. Er kwam aandacht voor individuele leerlingen en hun behoeften (Bakker, 2014). Zo ontstonden er nieuwe onderwijsvormen, bijvoorbeeld onderwijs gericht op arbeid (Bakker et al., 2010).

Een politieke ontwikkeling was de opkomst van het socialisme, met als doel om klassenbewustzijn te creëren en op te komen voor de arbeidersklasse. Ondanks dat de meerderheid van de zetels in handen lag bij de confessionele partijen, kreeg de sociaal democratische arbeiderspartij steeds meer aanhang (Kossmann, 1986). Onder de liberalen, die vooral in de negentiende eeuw veel volgers hadden, heerste de gedachte dat de gezinnen uit de lagere sociale milieus opgevoed moesten worden. Deze gezinnen ontbrak het volgens hen aan pedagogisch inzicht, waardoor de kinderen niet op konden groeien tot morele burgers. Er werden voorlichtingen georganiseerd om deze gezinnen normen en waarden bij te brengen (Bakker, 1995).

De periode na de tweede wereldoorlog ging gepaard met economische voorspoed door de toenemende industrie en dienstensector. In plaats van te kijken uit welk sociaal milieu iemand kwam, werd er in de samenleving steeds meer waarde gehecht aan de kwaliteit van het werk dat iemand leverde. Dit bracht ook in het onderwijs veranderingen met zich mee. Er was veel vraag naar opgeleide jongeren en onderwijs werd gezien als middel om de economische voorspoed te doen laten toenemen (Bakker & Amsing, 2012). Kinderen uit lagere sociale milieus gingen vaker langer doorleren, waardoor ook in het onderwijs de

verschillen tussen sociale milieus afnamen (Boekholt & De Booy, 1987). Desondanks bleven er verschillen tussen leerlingen die opgroeiden in verschillende sociale milieus bestaan. De aandacht van onderzoekers ging uit naar de onderwijsachterstanden van kinderen uit lagere sociale milieus, waarbij het onderwijs de slechte gezinsomstandigheden zou moeten compenseren (Bakker & Amsing, 2012).

Daarnaast kwam er steeds meer aandacht voor de leerling als individu (Bakker et al., 2010). Zo werd er op scholen meer rekening gehouden dat leerlingen onderling verschillen in aanleg en daarom een unieke aanpak nodig hadden. Er werd geconstateerd dat het onderwijs bijdroeg aan de instandhouding van sociale kansenongelijkheid, waarbij talent uit de arbeidersklasse verspild werd (Bakker & Amsing, 2012). Door de onderwijsmethoden te laten aansluiten bij de afkomst van de leerlingen, kregen kinderen uit dezelfde sociale milieus vaak dezelfde soort opleiding, ook wel standenonderwijs genoemd (Jungbluth & Breemans, 1984). Dit gecategoriseerde onderwijs veranderde door de komst van de Mammoetwet in 1968. Waarbij er door de geïntegreerde structuur van het voortgezet onderwijs meer ruimte was om door te groeien naar een hoger niveau (Boekholt & De Booij, 1987).

De visie op onderwijs en het verband tussen sociaal milieu en schoolsucces veranderde in de twintigste eeuw als gevolg van verschillende ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving. Er is echter weinig bekend over hoe schoolmeesters en -juffen in de eerste helft van de twintigste eeuw aankeken tegen het sociale milieu waarin hun leerlingen opgroeiden in relatie tot de mate van schoolsucces. Onderwijzers die schreven over hun ervaringen in het onderwijs en meer inzicht kunnen geven in dit verband zijn Chris van Abkoude en Paulina Cohen de Vries.

De schoolmeester die binnen dit onderzoek centraal staat is Chris van Abkoude (1880-1960). Van Abkoude groeide op bij zijn vader, eigenaar van een dameskleding winkel en stiefmoeder. Van Abkoude is in een christelijk hervormde omgeving opgegroeid. In zijn jeugd ging Van Abkoude naar een particulier christelijk instituut, waaruit bleek dat Van Abkoude in welvarende omstandigheden opgroeide. Vanaf jonge leeftijd schreef Van Abkoude veel en wilde hier zijn vak van maken, door letteren te gaan studeren. Dit zag zijn vader echter niet zitten, het zou een slechte invloed op zijn zoon hebben en botsen met zijn christelijke waarden. Van Abkoude kwam, omdat zijn vader dit graag wilde, in het onderwijs terecht. Omdat Van Abkoude een afkeer had van het christelijke geloof solliciteerde hij voor een openbare volksschool. Al snel kwam Van Abkoude erachter dat zijn pedagogische visie en vriendelijk aanpak van de leerlingen erg afweek van de norm. Naast zijn werk als onderwijzer, zette Van Abkoude ook zijn schrijvers ambities voort. Eind 1909 verliet Van

Abkoude het onderwijs en richtte hij zich volledig op een leven als schrijver en artiest (Maliapaard & Oudenaarden, 2017).

De schooljuf die binnen dit onderzoek centraal staat is Pauline Jacoba Cohen-de Vries (1884-1923). De vader van de joodse Cohen-de Vries was handelsagent (Joodsmonument, z.d.). Na een opleiding voor onderwijzer te hebben gevolgd aan de normaalschool behaalde Cohen-de Vries haar onderwijsakte op zestienjarige leeftijd en ging ze aan het werk op een armenschool in Amsterdam. In 1920 bracht ze haar eerste kinderboek uit. Naast dat Cohen de Vries schreef over haar ervaringen in het onderwijs, schreef ze ook sprookjesboeken (Vos, 2014).

Dit onderzoek heeft als doel om inzicht te verwerven in de wijze waarop sociaal milieu gerelateerd werd aan schoolsucces door schoolmeesters en -juffen in de periode 1900 tot 1950. Om hierachter te komen zijn romans bestudeerd die geschreven zijn door een schoolmeester en -juf en die gesitueerd waren in het schoolleven. De vraag die in dit onderzoek centraal staat luidt:

In hoeverre brachten schrijvende schoolmeesters en -juffen in hun romans sociaal milieu in verband met schoolsucces in de eerste helft van de twintigste eeuw in Nederland?

Binnen dit onderzoek zal de visie van Van Abkoude en Cohen-de Vries vergeleken worden met de visie die heerste onder de pedagogen, die schreven in onderwijstijdschriften. Hierbij wordt onderzocht of de visie overeenkwam of dat de schrijvende onderwijzers door hun ervaringen en achtergrond een andere kijk op sociaal milieu en schoolsucces hadden.

Om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, wordt er daarom aandacht geschonken aan de volgende deelvragen:

1. *Op welke wijze brachten schrijvende schoolmeesters en -juffen sociaal milieu in verband met schoolsucces?*
2. *Welke invloed had de achtergrond van de schrijvende schoolmeesters- en juffen op de wijze waarop ze schoolsucces in verband brachten met sociaal milieu?*
3. *In hoeverre werd er in onderwijstijdschriften uit de eerste helft van de twintigste eeuw een verband gelegd tussen sociaal milieu en schoolsucces?*
4. *In hoeverre sluit de wijze waarop schrijvende schoolmeesters en -juffen sociaal milieu in verband brengen met schoolsucces aan bij de wijze waarop men in onderwijstijdschriften schreef over dit verband.*

Allereerst is er aandacht besteed aan de onderzoeksmethode en de historische bronnen die gebruikt zijn om antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvraag. Vervolgens zijn de resultaten van de analyse van de onderwijstijdschriften beschreven. Daarop volgen de resultaten van de analyse van de roman van Van Abkoude en romans van Cohen-de Vries. Daarna is er uit de resultaten een conclusie getrokken en is er antwoord gegeven op de onderzoeksvraag. Tot slot worden de beperkingen van het onderzoek genoemd en een suggestie gedaan voor vervolgonderzoek.

Methode

Het betreft een kwalitatief onderzoek, waarbij er gebruik is gemaakt van primair historisch bronnenonderzoek, dat onder andere bestaat uit het analyseren van onderwijstijdschriften uit de eerste helft van de twintigste eeuw. De geanalyseerde tijdschriften zijn: *Het schoolblad*, *School en leven* en *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs*. Deze tijdschriften zijn gekozen omdat ze een beeld gaven over hoe er in de eerste helft van de twintigste eeuw in de onderwijskringen tegen schoolse onderwerpen werd aankeken. Het tijdschrift *Het schoolblad* was een weekblad van de Algemene Bond voor Onderwijzend Personeel. De bestudeerde jaargangen zijn 1909 tot en met 1928. *School en leven* was een tijdschrift voor opvoeding en onderwijs in school en huisgezin, met als hoofdredacteur reformpedagoog Jan Ligthart, waarvan de jaargangen 1899 tot en met 1921 bestudeerd zouden worden. Door de onbeschikbaarheid van enkele jaargangen bij de Rijksuniversiteit Groningen zijn echter de jaargangen 1899 tot en met 1904 en 1907 tot en met 1911 bestudeerd. Het tijdschrift *Vernieuwing van opvoeding en onderwijs* werd geschreven vanuit de Werkgemeenschap voor Vernieuwing van Opvoeding, Onderwijs en Maatschappij. De bestuurde jaargangen zouden lopen van 1938 tot en met 1950. Door onbeschikbaarheid is jaargang 1940 echter niet bestudeerd. De jaargangen zijn verdeeld onder de groep studenten, waarbij eerst de artikelen die gebruikt konden worden bij het beantwoorden van de onderzoeksvraag zijn geselecteerd. De artikelen zijn globaal doorgelezen en geselecteerd wanneer ze één of meerdere van de volgende aspecten bevatten:

1. Schoolsucces/-prestatie;
2. Sociaal milieu/achtergrond/gezinskenmerken;
3. Soorten scholen zoals: openbaar onderwijs, bijzonder onderwijs, volksscholen
4. Klassen/standen zoals: elite, burgerij, arbeiders.

Vervolgens zijn de geselecteerde artikelen gelezen om te onderzoeken of ze een bijdrage konden leveren aan dit onderzoek. Wanneer de artikelen antwoord gaven op één of meerdere van de volgende vragen zijn ze geselecteerd:

1. Welke factoren werden in verband gebracht met het schoolsucces van leerlingen?
2. Wat was de mening van de auteur over de factoren die in verband werden gebracht met het schoolsucces van leerlingen?
3. In hoeverre werd de achtergrond van de leerling in verband gebracht met het schoolsucces van de leerling?
4. In hoeverre werd de rol van het onderwijs in verband gebracht met het schoolsucces van leerlingen?

Naast het analyseren van de tijdschriften is de inhoud van drie romans, geschreven door een schoolmeester en -juf in de eerste helft van de twintigste eeuw, geanalyseerd. Dit is gedaan om meer inzicht te krijgen in de wijze waarop sociaal milieu en schoolsucces met elkaar in verband werden gebracht door onderwijzers. De boeken zijn gekozen omdat ze een beeld gaven van de schoolsituaties in het begin van de twintigste eeuw, omdat de auteurs over hun eigen ervaringen in het onderwijs schreven.

Het betreft twee boeken geschreven door de joodse Pauline Jacoba Cohen-de Vries. Namelijk *Kinderen uit mijn klas* (1922), waarin verhalen van individuele leerlingen in de klas centraal staan en *Uit de school geklapt* (1923), waarin algemene schoolsituaties centraal staan. Cohen-de Vries heeft in 1900 haar onderwijsakte gehaald en is vervolgens als juf gaan werken op een armenschool. Haar boeken zijn geïnspireerd op haar eigen ervaringen die ze heeft opgedaan in de periode dat ze als onderwijzeres werkte (Vos, 2014). Het derde boek dat geanalyseerd is is *Schoolmannen* (1910) van Bernard Verhoef, wat een pseudoniem is voor Chris van Abkoude. In dit boek staan de verhalen van de net aantredende schoolmeester Harry Dekkers centraal (Maliëpaard & Oudenaarden, 2017). Van Abkoude heeft in 1901 zijn onderwijsakte behaald en heeft net als Cohen-de Vries voor de klas gestaan. *Schoolmannen* kan gezien worden als een autobiografisch werk, waarin Verhoef zijn frustraties en ervaringen uit de periode dat hij als onderwijzer aan het werk was beschreef (Maliëpaard & Oudenaarden, 2017).

De analyse van de boeken bestond uit een combinatie van deductief en inductief analyseren. Voor de deductieve analyse is gebruikgemaakt van vooropgestelde categorieën.

Deze categorie zijn opgesteld op basis van secundaire bronnen en de analyse van de onderwijstijdschriften. Thema's die veelvuldig naar voren kwamen in deze bronnen en gerelateerd waren aan dit onderzoek zijn opgenomen in de codeboom (Bijlage A). Tijdens het analyseren zijn de tekstfragmenten die betrekking hebben op dit onderzoek geselecteerd. Deze tekstfragmenten gingen over het sociale milieu en/of de schoolprestaties van de leerlingen. Ook tekstfragmenten die een beeld gaven van de pedagogische idealen van de auteur zijn geselecteerd. Tijdens het analyseren zijn de tekstfragmenten die over hetzelfde onderwerp gingen bij elkaar geplaatst onder dezelfde categorie. Dit kon onder een vooropgestelde categorie zijn, of onder een, tijdens de inductieve analyse opgestelde, nieuwe categorie. De tekstfragmenten zijn met elkaar vergeleken. Vervolgens zijn op basis van deze vergelijking de hoofdcodes en codes binnen een categorie opgesteld. Op deze manier is er een codeboom ontstaan, waardoor er inzicht is verworven in de thema's die een rol speelden bij de wijze waarop schoolmeesters en -juffen sociaal milieu en schoolprestaties met elkaar in verband brachten (Bijlage A).

Deze informatie is in verband gebracht met informatie over de achtergrond van Van Abkoude en Cohen-de Vries. Daarnaast is de informatie uit de romans vergeleken met de informatie die naar voren is gekomen uit de analyse van de onderwijstijdschriften over de wijze waarop sociaal milieu en schoolsucces in verband werden gebracht. Hierdoor is er een antwoord geformuleerd op de vier deelvragen. Op basis van deze antwoorden is de hoofdvraag beantwoord.

Resultaten tijdschriften

Om inzicht te verkrijgen in de factoren die in het onderwijsdiscours in het begin van de twintigste eeuw in verband werden gebracht met het schoolsucces van leerlingen zijn onderwijskundige tijdschriften uit deze periode geanalyseerd. Uit de analyse bleek dat er verschillende factoren in verband werden gebracht met schoolsucces. Allereerst wordt er aandacht besteed aan de aanleg van de leerlingen. Vervolgens komt de invloed van het onderwijs op het schoolsucces aan bod. Daarnaast geeft het tweede deel van deze paragraaf inzicht in het verband tussen de achtergrond van leerlingen, waaronder sociaal milieu en opvoeding, en het schoolsucces. In de slotalinea zijn de bevindingen samengevat en wordt er aandacht besteed aan de ontwikkelingen in de visie op schoolsucces.

Aanleg van de leerling

Een eerste factor die in verband werd gebracht met schoolsucces was de intelligentie van leerlingen. Er waren auteurs die van mening waren dat sommige leerlingen niet goed presteerden op school vanwege de natuurlijke onmacht van de leerling. Jan Ligthart beschreef in *School en leven* dat er bij deze leerlingen sprake was van fysieke en verstandelijke ontoereikendheid (Ligthart, 1907, p. 81-86). In een ander artikel uit *School en leven* werd een beschrijving gegeven van een leerling die niet mee kon komen in het onderwijs. De auteur schreef dat de jongen de ‘eigenschappen van een idioot’ had en er ‘stumperachtig’ uitzag (De Haan, 1907, p.191-192).

Het onderwijs

Een tweede factor waar veelvuldig over geschreven werd, is het onderwijs in relatie tot schoolsucces. Uit de analyse bleek dat meerdere auteurs van mening waren dat de lesstof niet voldoende aansloot op de behoeften van de leerlingen. Dit resulteerde in lagere schoolprestaties en een verlies aan motivatie. Deze visie sloot aan op de reformpedagogiek, een complex aan pedagogische stromingen waarbij de aanhangers nadachten over hoe het onderwijs anders ingericht zou kunnen worden. Zo werd er kritiek gegeven op het starre volksonderwijs, een luisterschool waarbij er niet tegemoet werd gekomen aan de interesses en behoeften van de leerlingen. In plaats daarvan vonden de reformpedagogen dat het kind in het onderwijs centraal zou moeten staan. Dit kon mogelijk worden door het onderwijs te individualiseren, het onderwijs meer te laten aansluiten bij het individu en zijn behoeften (Bakker et al., 2010).

Reformpedagoog Jan Ligthart wees op de ‘vermethodieking’ van het onderwijs, waarbij het enkel leek te draaien om strakke regelgeving en de leerstof, in plaats van de interesses van de leerlingen. Volgens vele reformpedagogen, waaronder Ligthart zou dit leiden tot demotivatie van de leerlingen (Bakker et al., 2010). Zo schreef Ligthart (1908) in *School en leven*:

De natuur levert geen ongehoorzame kinderen af, of het moeten half-idioten zijn; wanneer wij dus op onze scholen te worstelen hebben met gebrek aan leerlust onzer leerlingen, dan schijnt mij de conclusie aanwijsbaar, dat dit ligt aan de onnatuurlijke leerstof die wij hen opdringen of aan de onnatuurlijke procédés die wij daarbij volgen. (p. 352)

De visie van de reformpedagogen was ook terug te vinden in de mening van Cannegieter. Volgens de reformpedagogen had iedere leerling een specifieke aard en een specifieke ontwikkeling (Bakker et al., 2010). Volgens Cannegieter toonden leerlingen ongehoorzaam gedrag in de klas, zoals spieken en bedriegen, wanneer de lesstof niet aangepast was aan het vermogen, de verstandelijke kracht, van de leerlingen. Cannegieter schreef: ‘Wanneer de school begint met aan te knopen aan het willen en kunnen der leerlingen, ontnemt zij deze de voornaamste reden waarom zij zich zouden verdedigen, doet zij het school bedrog voor een groot deel verminderen’. (Cannegieter, 1908, p. 641-650).

Naast het leveren van kritiek op het onderwijs werden er in de onderwijstijdschriften voorstellen gedaan over hoe het onderwijs ingericht moest worden om het aan te laten sluiten bij de behoeften van de leerlingen. Zo schreef Douwes (1926):

(..) aansluiten bij wat in het kind leeft, dus in de eerste twee schooljaren de activiteit, de primitieve kunstuitingen, de behoefte aan de sprookjessfeer. De hele omgeving in het lokaal moet aansluiten bij het wezen van het kind op een bepaalde leeftijd; het milieu is van grote invloed op de geestelijke uitingen en de bevrediging van innerlijke behoeften.

De onderwijzer

Een derde factor die in verband werd gebracht met het schoolsucces van leerlingen waren de competentie en eigenschappen van de onderwijzer.

Swierstra schreef over de rol van de onderwijzer in het schoolsucces en beschreef in zijn artikel in *School en leven* de eisen waaraan een onderwijzer zou moeten voldoen om goed les te kunnen geven. Eigenschappen als een sterk lichaam, optimisme, fantasie en discipline zouden moeten leiden tot gezag en autoriteit (Swierstra, 1909, p. 241-248).

Wat ook invloed had op het schoolsucces was volgens Maathuis de wijze waarop het werk van leerlingen gecorrigeerd werd. Zo was het belangrijk om het werk van de leerlingen te waarderen. Opbouwende kritiek, in de vorm van een hart onder de riem steken en moed inspreken, gaf kracht, terwijl afbrekende kritiek leidde tot moedeloosheid (Maathuis, 1909, p. 118-120).

Achtergrond van de leerling

Het verband tussen de achtergrond en het schoolsucces van de leerling staat binnen dit onderzoek centraal. Tijdens de analyse van de tijdschriften is dit verband meermaals naar voren gekomen. Waar vooral over geschreven werd, is het gezin en de omstandigheden

waarin de leerling opgroeide. In het eerste deel staat de invloed van het sociale milieu waarin de leerling opgroeide op het schoolsucces centraal. Vervolgens wordt er aandacht besteed aan het verband tussen de opvoeding van en omgang met de leerlingen en hun schoolprestaties.

Sociaal milieu

Over het algemeen werden leerlingen die opgroeiden in arme omstandigheden in verband gebracht met een lage mate van schoolsucces. Daarnaast werden deze leerlingen regelmatig in verband gebracht met schoolverzuim en misdadigheid. Deze visie hing samen met de visie die vooral in de negentiende eeuw heerste onder de aanhangers van de liberale partij. Men was van mening dat het gezinnen uit de lagere sociale milieus ontbrak aan pedagogisch inzicht, waardoor kinderen die opgroeiden in deze gezinnen geen morele burgers konden worden (Bakker, 1995). Verschillende auteurs probeerden te verklaren waarom juist kinderen die opgroeiden in deze gezinnen in verband werden gebracht met een lage mate van schoolsucces.

Een factor, die volgens Casimir, van belang was voor de geestelijk ontwikkeling van een kind was de gezondheid van de ouders en daarmee ook de gezondheid van het kind. Deze visie hing samen met de ontwikkeling van toenemende aandacht voor gezondheid en hygiëne in de samenleving. In de negentiende eeuw hadden veel arme gezinnen te maken met een gebrek aan hygiëne, wat niet ten goede kwam aan de gezondheid. Steeds meer mensen, zoals doktoren, zetten zich in voor de verbetering van zowel de publieke als private hygiëne. Voorbeelden van verbeteringen waren het aanleggen van waterleidingen, vuilafvoer en de bouw van nieuwe woningen met hogere kwaliteitseisen (Bakker et al., 2010). Dat gezondheid en hygiëne ook aan het begin van de twintigste eeuw een rol speelde, bleek uit een artikel van Casimir. Volgens Casimir was een goede verzorging van het lichaam, door goed voedsel en kleding, essentieel om een kind goed te kunnen onderwijzen. Casimir (1904) schreef hierover:

En nu zal ieder erkennen, dat het dwaasheid is, een kind te onderwijzen en geestelijk op te voeden, en daarvoor geld van Staatwege te geven, als dat kind niet behoorlijk gevoed en gekleed is. Is het lichaam niet het hoogste, het is het eerste. (p. 34-43)

Een andere verklaring voor de lage mate van schoolsucces werd gegeven in het tijdschrift *School en leven*. Het geringe schoolsucces van leerlingen die opgroeiden in arme gezinnen kon volgens L. verklaard worden doordat deze leerlingen voor schooltijd aan het werk gingen. Dit deden ze om een bijdrage te leveren aan het gezinsinkomen. Door deze

inspanning konden de leerlingen niet fris op school komen en werd er vaak verzuimd (L., 1908, p. 302-304).

Ook aan het einde van de jaren twintig werd het verband tussen sociaal milieu en schoolsucces gelegd. Zo stond in *Het Schoolblad* van 1927 omschreven dat leerlingen uit lagere sociale milieus, de arbeiderskinderen, niet konden voldoen aan de eisen die het onderwijs stelde. Ook wanneer deze leerlingen in school dezelfde hulpmiddelen, inrichting en tijd zouden krijgen als leerlingen uit de hogere sociale milieus dan zou het alsnog onmogelijk zijn om op hetzelfde ontwikkelingsniveau te komen als kinderen uit de hogere sociale milieus. In het onderwijstijdschrift werd geen verklaring gegeven voor waarom leerlingen uit lage sociale milieus niet aan de eisen konden voldoen en een lager ontwikkelingsniveau hadden.

Een andere verklaring voor de verschillen in schoolprestaties tussen leerlingen uit verschillende sociale milieus werd gegeven in *Het schoolblad* in 1928. Het verschil in prestatie kon volgens de auteur verklaard worden door de mate van steun die een leerling thuis kreeg. Een leerling die opgroeide in een lager sociaal milieu, kreeg weinig steun, in tegenstelling tot een leerling die opgroeide in een hoger sociaal milieu. Zo schreef een anonieme auteur (1928) over de steun die leerlingen die in de hogere sociale milieus opgroeiden het volgende:

Het is de daadwerkelijke steun welke het bourgeoisiekind van vader, moeder, broers en zusters, bonnes, de meesters van de school in privaattlessen, of als toezichhouders op het te maken huiswerk in ruime mate in staat stelt een tempo aan te nemen veel sneller dan het zou kunnen inhouden zonder die hulp.

Deze kinderen zouden meer open staan voor indrukken, konden sneller zaken opnemen en verwerken en hadden een grotere woordenschat. Leerlingen die opgroeiden in lagere sociale milieus moesten volgens de auteur leren ‘in de jammerlijkste verlatenheid’, waarbij er niemand was die steun kon geven. Daarnaast was het voor deze leerlingen moeilijk om een rustig plekje te vinden in het kleine huis waarin ze woonden om met hun schoolwerk aan de slag te gaan, zonder last te hebben van storende invloeden (*Het schoolblad*, 1928). De auteur pleitte voor de komst van een milieuschool, een school afgestemd op het milieu waarin de leerlingen opgroeiden, om de arbeiderskinderen het wat minder moeilijk te maken (*Het schoolblad*, 1928).

Opvoeding en omgang

Naast de rol van het sociale milieu van de leerling in het schoolsucces, werd ook de opvoeding en behandeling van een kind door ouders en onderwijzers in verband gebracht met het schoolsucces.

In 1899 werd de invloed van ouders op de schoolprestaties van leerlingen herkend. Zo viel de auteur P. (1899) van een artikel in *School en leven*, tevens onderwijzer, op dat leerlingen weinig algemene kennis hadden en schreef hierover:

Wat zijn de oorzaken [van weinig algemene kennis]? (...) Voor normale kinderen zoek ik de oorzaak in de huiselijke opvoeding, in de bemoeiing of liever in het gebrek aan bemoeiing van ouders en oudere broeders en zusters met de jongere leden van het gezin.

Volgens P. kwam dit doordat ouders te weinig tegemoet kwamen aan de belangstelling van hun kind en onvoldoende reageerden op vragen van hun kind, omdat ouders dit niet als hun taak zagen, maar als de taak van de school (P, 1899, p. 209-212).

Een factor die ook in verband werd gebracht met het schoolsucces van leerlingen was het gezag van ouders en onderwijzers. Alleen wanneer ouders en onderwijzers gezag hadden, kon een kind intellectueel en moreel onderwezen worden. Dit konden ouders en onderwijzers verkrijgen door het stellen en vasthouden aan regels (Süd, 1902, p. 161-172).

Daarnaast zou het bijbrengen van normen en waarden door ouders invloed hebben op het schoolsucces. Volgens Cannegieter hadden ouders als taak om hun kinderen zedelijke motieven bij te brengen. Dit zou kinderen ervan moeten weerhouden om op school te bedriegen. Bovendien kon ook het stellen van niet te hoge eisen door ouders bedrog op school voorkomen. Dit stond in tegenstelling met wat de maatschappij, volgens Cannegieter, van leerlingen verlangde. Een was praktische loopbaan was niet mogelijk zonder grote hoeveelheden te weten. Daarnaast was parate kennis belangrijker dan praktische bekwaamheid. Een schooldiploma was nodig om de weg naar de toekomst te openen, dit moesten leerlingen dus verkrijgen desnoods ten koste van hun eerlijkheid (Cannegieter, 1908, p. 641-650).

Krebbers en Ligthart waren van mening dat ouders en onderwijzers in de opvoeding kinderen moesten waarderen door kinderen liefdevol en met tederheid te behandelen. Kritiek geven en straffen zou kinderen op een slechte manier vormen en kinderen nog verder van het pad afbrengen (Krebbers, 1903, p. 352; Ligthart, 1909, p. 17-22).

Deze behandeling stond in contrast met hetgeen dat Roosma beschreef in *Het schoolblad* in 1921. Kinderen maakten het de onderwijzer op de volksschool erg lastig. De kinderen letten niet goed op en begrepen de uitleg van de onderwijzer vaak niet. Volgens Roosma kon dit gedrag bestreden worden met strenge handhaving en tucht (Roosma, 1921).

Dat het kind beïnvloed werd door het gezin waarin een kind opgroeide, werd ook beschreven door Rijkogel. Volgens Rijkogel moest de school samenwerken met ouders. Zo kon de opvoeding van thuis en op school op elkaar worden afgestemd door middel van huisbezoeken van de onderwijzer. Dit kon voorkomen dat het goede werk dat op school werd gedaan, verpest werd door de ouders. Daarmee kon het voorkomen dat de resultaten van de leerlingen eronder zouden leiden. (Rijkogel, 1928).

Samengevat

Volgens de auteurs hadden leerlingen die in lagere sociale milieus opgroeiden over het algemeen een lagere mate van schoolsucces dan leerlingen uit de hogere sociale milieus. Een verklaring die meermaals werd gegeven was dat deze leerlingen voorschoolse arbeid verrichten waardoor ze niet fris op school konden komen. Daarnaast kwam uit de analyse naar voren dat de school onvoldoende rekening hield met de omstandigheden waarin de leerlingen leefden. Ook kwam de mate van steun die de leerlingen van hun ouders kregen naar voren als beïnvloedende factor voor het schoolsucces, waarbij leerlingen uit lagere sociale milieus onvoldoende steun zouden krijgen en daardoor lagere schoolsucces behalen.

Sociaal milieu werd voor een langere periode in verband gebracht met schoolsucces. Binnen deze periode vond er een ontwikkeling plaats in dit verband. Uit de analyse is gebleken dat in de beginjaren van de twintigste eeuw een laag sociaal milieu en een lage mate van schoolsucces in verband werden gebracht en door de auteurs tot die tijd werd gezien als een onveranderbaar gegeven. Vanaf de jaren twintig schreven meer auteurs over de taak van het onderwijs om zich aan te passen aan de achtergrond van de leerlingen, zodat het onderwijs de negatieve invloed van een laag sociaal milieu op de schoolprestaties kon doen verkleinen. Na 1930 werd er minder geschreven over de rol van het sociale milieu in het schoolsucces. In plaats van het schrijven over standen in de maatschappij, werd er meer geschreven over het vormen van leerlingen als lid van de gemeenschap. Dit zou verklaard kunnen worden doordat sociaal milieu in de loop van de twintigste eeuw een steeds kleinere rol ging spelen in de maatschappij. Onderwijs werd steeds meer als middel gezien om de economische voorspoed te creëren. Ook kinderen uit lagere sociale milieus, zoals de arbeidersklasse, gingen vaker langer door leren (Boekholt & De Booy, 1987).

Naast het sociale milieu van de leerling, werden ook andere factoren in verband gebracht met het schoolsucces van de leerlingen. Zo was, volgens een aantal auteurs, de aanleg van een leerling van invloed. Waar veelvuldig over geschreven is, is de rol van het onderwijs. Het onderwijs en de leerstof leek niet goed aan te sluiten bij het niveau, leefwereld en behoeften van de leerlingen, wat de de schoolprestaties negatief leek te beïnvloeden. Over de rol van het onderwijs in de het schoolsucces van leerlingen werd gedurende gehele eerste helft van de twintigste eeuw geschreven. Andere factoren die van invloed waren op het schoolsucces waren volgens de auteurs: eigenschappen van de onderwijzer en de opvoeding van en omgang met de leerlingen door de ouders en onderwijzers.

Resultaten romans

Om inzicht te verkrijgen in de wijze waarop schrijvende schoolmeesters en -juffen sociaal milieu in verband brachten met het schoolsucces van leerlingen in het begin van de twintigste eeuw zijn drie romans geschreven door een schoolmeester en -juf in de eerste helft van de twintigste eeuw, geanalyseerd.

In deze paragraaf wordt allereerst aandacht besteed aan het boek *Schoolmannen* (1910) van Van Abkoude. Het verhaal is een autobiografie waarin de de belevissen en ervaringen van beginnend onderwijzer Harry Dekkers staan omschreven (Maliepaard & Oudenaarden, 2017). Dekkers was de zoon van een winkelier en moest de keuze van zijn ouders volgen, om tegen zijn wil in onderwijzer te worden. In het onderwijs zag Dekkers verschillende praktijken waar hij kritiek opleverde. Ondanks de misstanden waar Dekkers mee te maken kreeg, ontwikkelde hij een liefde voor kinderen en probeerde hij, in zijn ogen, een zo goed mogelijke onderwijzer te zijn, om zijn leerlingen een fijne schoolperiode te kunnen geven.

Vervolgens komen de boeken *Kinderen uit mijn klas* (1922) en *Uit de school geklapt* (1923), geschreven door Cohen-de Vries aan bod. Net zoals bij het boek van Van Abkoude, zijn deze boeken van Cohen-de Vries gebaseerd op haar eigen ervaringen in het volksonderwijs. In *Kinderen uit mijn klas* staan beschrijvingen van de achtergrond en het gedrag van verschillende leerlingen. In *Uit de school geklapt* staan korte verhalen van ervaringen in het onderwijs en algemene schoolsituaties.

Zowel Van Abkoude, als Cohen-de Vries noemden in hun boeken verschillende verklaringen voor schoolsucces. Deze verklaringen zijn gecategoriseerd in vier thema's, namelijk: sociaal milieu, opvoeding en omgang, aanleg leerling en onderwijs. Deze thema's bestaan uit verschillende hoofdcodes en codes die in de codeboom zijn weergegeven (zie

Bijlage A). De verklaringen voor het schoolsucces worden binnen deze paragraaf per auteur beschreven. Te beginnen bij Chris van Abkoude.

Chris van Abkoude

Aanleg

Hoofdpersoon Harry Dekkers had graag een letterkundige studie willen volgen. Echter hadden zijn ouders andere plannen voor Dekkers. Ze vonden een kantoorbaan of een baan als onderwijzer beter schikken. Van Abkoude schreef in zijn boek *Schoolmannen*: ‘Zij vroegen niet, of zij er goed aan deden, Harry in een omgeving te plaatsen, waar hij volgens z’n natuurlijke aanleg niet thuis behoorde.’ (Verhoef, 1910, p. 50).

Het onderwijs

Wat betreft het onderwijs werden er een aantal factoren door Van Abkoude in verband gebracht met het schoolsucces van leerlingen. Allereerst staat in deze paragraaf de discussie over het christelijk en openbaar onderwijs centraal. Daarnaast wordt er aandacht besteed de kritiek op de lesstof en op de regels en procedures die in het onderwijs golden. Ook de onderwijzer en de omgang met de leerlingen werd door Van Abkoude in verband gebracht met het schoolsucces van leerlingen. Van Abkoude bracht het sociaal milieu van leerlingen nauwelijks in verband met hun schoolsucces.

Christelijk en openbaar onderwijs. Harry Dekkers geraakt meerdere malen in discussie over de rol van het geloof in het onderwijs met zijn vriend, en teven onderwijzer, Frans van Balen. Waar Dekkers les gaf op een openbare school, gaf Van Balen les op een christelijke school. Het openbaar onderwijs zou een slechte invloed hebben op de leerlingen, omdat het, volgens Van Balen, ‘een onding, een broeikas van socialisme en godloochening’ zou zijn (Verhoef, 1910, p. 100). Op de christelijke school werd er volgens Dekkers juist ‘verdeeldheid gezaaid’, zo scholden kinderen van verschillende stromingen elkaar uit. Van Abkoude (1910) schreef hierover:

De christelijke school maakt afscheiding, verdeelt de mensen in hokjes, en dat is tegen de leer die Jezus eenmaal verkondigde. In plaats van de kinderen op hun leeftijd reeds onderling te verbroederen, staan jullie te schelden op andere geloofs-secten, jagen de kinderen tegen elkaar in ‘t harnas. (p. 103)

Lesstof. Net zoals de auteurs die in de twintigste eeuw in de onderwijstijdschriften schreven, gaf Van Abkoude in zijn boek *Schoolmannen* kritiek op de lesstof. Harry Dekkers dacht somber na over zijn toekomst als onderwijzer. Dekkers zou leerlingen moeten gaan

‘dresseren (...) tot gehoorzame opzittende hondjes, volproppen van hersentjes met doodde dingen’ (Verhoef, 1910, p. 52).

Ook in de praktijk zag Dekkers dat de lesstof invloed kon hebben op het gedrag van leerlingen. Dekkers mocht een dag meekijken bij zijn vriend Van Balen in de klas. Van Balen vertelde drie kwartier lang over hetzelfde onderwerp en Dekkers zag welke gevolgen dit had voor het gedrag van de leerlingen: ‘In de klasse was intussen een orkaan opgestoken. De jongens, verveeld van ’t drie-kwartier-lang luisteren’ (Verhoef, 1910, p. 139). De leerlingen waren verveeld en Dekkers zag dat er werd gepraat, luid gelachen en gevochten.

Naast dat Dekkers zag hoe de lesstof negatieve gevolgen kon hebben op het gedrag van leerlingen, dacht hij na over hoe het anders kon. Zo schreef Van Abkoude: ‘Van wat hij ze leren moest, zou hij hen zooveel mogelijk laten zien, en dan wou hij ze vooral ook veel vertellen, veel moois en nuttigs’ (Verhoef, 1910, p. 96).

Regels en procedures. Uit verschillende passages bleek dat Dekkers het niet eens was met de visie op regels en procedures die werden gehandhaafd. Dekkers kreeg het idee dat er op de school ‘een loodden wet van orde en tucht de kinderen drukte, en overdreven werd toegepast’ (Verhoef 1910, p. 62). Van Abkoude (1910) beschreef dat Dekkers verwachtte dat de strenge aanpak een negatieve invloed zou hebben op de leerlingen:

Zoo'n onverbiddelijke, demoraliserende, misselijk strenge tucht, die alleen gehandhaafd kon worden uit angst voor slaag, was misschien goed voor een strafkolonie van jonge misdadigers, maar moest op kinderen, die opgeleid werden tot alle christelijke en maatschappelijke deugden, noodzakelijk geestverstompnd en doodend werken. (p. 62)

De onderwijzer. Naast factoren als de lesstof en de regels en procedures bracht Van Abkoude de onderwijzer in verband met het schoolsucces van leerlingen. Ten eerste worden de eigenschappen die een onderwijzer volgens Van Abkoude niet zou moeten hebben, beschreven. Daarna worden de eigenschappen van een onderwijzer die een positieve invloed hadden op de leerlingen beschreven. Tot slot wordt er aandacht besteedt aan de wijze waarop een onderwijzer al dan niet het werk en het gedrag van leerlingen zou moeten corrigeren.

Eigenschappen. Van Abkoude maakte in zijn boek *Schoolmannen* onderscheid tussen ‘schoolmeesters’ en ‘onderwijzers’. Een voorbeeld van een schoolmeester was Dekkers zijn vriend Van Balen. Hij zat elke dag in de boeken, praatte over bijna niets anders school en was volgens Dekkers geen goed onderwijzer. Zo schreef van Abkoude:

Maar toch zag-ie zoo duidelijk, zoo helder en kláár, dat van Balen 'n rol speelde, niet zijn eigen-ik gaf, maar zich forceerde om toch vooral maan 'n goèd schoolmeester te lijken. Daar was niets èigens in de belachelijke komedie-spel, niets van overtuiging, van reinen, tot zoek sprekenden eerbied...Het was een dwaas walgelijk gezicht. (p. 135)

Volgens Dekkers speelde Van Balen een 'misselijke rol', was het 'gehuichel', waren zijn woorden 'hol en zinloos' en was het 'misselijke vroomheid' (Verhoef, 1910, p. 136). Aan de andere kant van de 'schoolmeesters' stonden de 'onderwijzers'. Volgens Van Abkoude (1910) gingen onderwijzers:

rond en joviaal, gul en oprecht met de jongens om. De jongens lééren bij zulke kerels of 't gesméérd is. En die mannen houën van de jongens (...). Overigens zijn 't gewone menschen, die begrijpen, dat er ook nog iets anders op de wereld is dan school en schoolkinderen. (p. 91)

In het boek zijn Dekkers en zijn vriend Van Balen in discussie over wat een goed onderwijzer is. Dekkers noemde eigenschappen van een 'onderwijzer' als: 'meeleven met de kinderen, je verplaatsen in hun levens-sfeer, afdalen tot hún denken en doen en je daarna richten' en praten met de leerlingen over hun interesses (Verhoef, 1910, p. 46). Volgens Van Balen waren Dekkers zijn opvattingen over wat een goed onderwijzer was 'rijp voor het socialisme'. (Verhoef, 1910, p. 49). Nadat Dekkers bij Van Balen in de klas had gekeken, heeft hij ook bij een ander onderwijzer in de klas gekeken en zag daar dat de onderwijzer niet zoals Van Balen een rol speelde. Van Abkoude (1910) schreef hierover:

(...) die was volkomen zichzelf en juist die persoonlijkheid stemde de klasse zoo heerlijk rustig'. Doorman was jong van hart, kind mèt de kinderen, meeleven (...). Ze hielden van 'm omdat-ie een goed mensch , in wien ze vertrouwen stelden.' De onderwijzer praatte ongedwongen, 'alsof-ie te praten stond met wat vrienden. (p. 143-144)

Daarnaast schreef Van Abkoude hierover: 'Als je van kinderen houdt, behoef je geen rol te spelen, maar geef je je zelf' (Verhoef, 1910, p. 175).

Correctie. Naast dat Van Abkoude in *Schoolmannen* eigenschappen voor slecht en goed onderwijzerschap benoemde, beschreef Van Abkoude verschillende manieren van correctie. Een voorbeeld van correctie die volgens Van Abkoude geen goede invloed zou hebben op de leerlingen kwam van de directeur van de school waar Dekkers voor werkte. De directeur behandelde de leerlingen, volgens Dekkers, op een ‘dierlijke manier’ (Verhoef, 1910, p. 66). Zo probeerde directeur Drijver een leerling die te laat gekomen was te corrigeren op een manier die Dekkers ten zeerste afkeurde: ‘Hij kneep met z'n volle vuist den jongen in den schouder, schudde 'm woest heen-en-weer. “k Zal- je-leere,” brulde hij, “k zal-je-leere om telkens te laat te komme!”’ (Verhoef, 1910, p. 60).

Daarnaast beschreef Van Abkoude een manier van correctie die wel een positieve invloed had op de leerlingen. Toen Dekkers te maken kreeg met een leerling die niet goed oplette in de klas, kon hij in eerste instantie zichzelf niet beheersen en mondde de situatie uit in een vechtpartij met de leerling. Dekkers voelde zich schuldig en ging na schooltijd met de leerling in gesprek. In plaats van de leerling strafwerk te geven probeerde Dekkers uit te leggen wat er niet goed is gegaan om herhaling te voorkomen. Zo schreef Van Abkoude (1910):

Zou je moeder t niet verdrietig vinden , als ze wist, wat je vanmorgen gedaan had, Buist? Ja hè, en wat zou ze dan huilen. En als je vader ‘t eens wist jò, wat zou die ook bedroefd zijn. Nee hoor, laten wij nou goeie vrinden worden, Buist, of willen we liever weer vechten?” Buis lachte. “Nee meheer... vrinden. (...) Mak als een lammetje ging Buist de klas uit (...). (p. 160-161)

Achtergrond

Van Abkoude besteedde in zijn boeken weinig aandacht aan de achtergrond van leerlingen. Allereerst wordt in in deze paragraaf een beschrijving gegeven van de manier waarop Van Abkoude een aantal keren aandacht schonk aan het sociale milieu van leerlingen. Vervolgens worden er een aantal andere thema’s die betrekking hebben op de achtergrond van leerlingen beschreven, zoals de loopbaan, het geloof en de positie van de onderwijzer in de maatschappij.

Sociaal milieu. Ondanks dat Van Abkoude de achtergrond en het sociale milieu van leerlingen nauwelijks in verband bracht met het schoolsucces, besteedde Van Abkoude in zijn boek een aantal keer aandacht aan het sociale milieu van zijn leerlingen en hun leefomgeving. Een voorbeeld hiervan is wanneer Dekkers ging solliciteren bij een school en de omgeving

van de school beschrijft. De school stond in een ‘goor achterbuurtje’ met ‘smoezelige winkeltjes’ en ‘armelijke burger woningen’ er omheen (Verhoef, 1910, p. 55). Bij de school zag Dekkers ‘spelende armoe kinderen’: ‘Ze zwierden in slierten over de straat, zaten elkander achterna, sloegen wild om zich heen en schreeuwden en gilden om ‘t hardst’ (Verhoef, 1910, p. 58). Een leerling kwam te laat op school en directeur Drijver sprak de jongen hardhandig toe. Drijver legde Dekkers uit waarom dit volgens hem noodzakelijk was: ‘(...) ‘t is een vuil zoodje bij ‘m thuis en azzie d’r niet streng achter heen zit, blijve ze drie dage in de week weg’ (Verhoef, 1910, p. 61). Ook Dekkers kreeg in zijn klas te maken met leerling die in armoede leefden. Zo zag hij een ‘havelooze jongen, wiens kiel en broek an flarden hingen, met een dun touwtje hangende vellen van schoenen bijeenbond, die slechts gedeeltelijk de bloote voeten verbergen konden’. Bovendien had de jongen een ‘bleek en uitgehongerd gezicht’ (Verhoef, 1910, p. 148).

Loopbaan. Van Abkoude maakte in zijn boek duidelijk dat Dekkers weinig vrijheid had in het maken van zijn eigen keuzes met betrekking tot zijn studie en daarmee het vervolg van zijn loopbaan. Dekkers hield erg van schrijven en wilde hier graag zijn vak van maken. Zijn ouders waren echter tegen het volgen van een letterkundige studie. Dekkers zijn ouders waren conservatief orthodox en vreesden dat een letterkundige studie een gevaar zou zijn voor hun zoon. Daarentegen vonden zijn ouders Dekkers erg geschikt voor het onderwijs ambt: ‘Ze waren blijven aandringen, wijzend op ‘t mooie van het onderwijs ambt, ze openden gouden verschiotten en rustten niet, voordat Harry, zij het ook met een zucht, had toegestemd’ (Verhoef, 1910, p. 6).

Positie van onderwijzer. In verschillende passages maakte Van Abkoude duidelijk dat de visie van de maatschappij op de onderwijzer erg negatief was. Zo beschreef Van Abkoude (1910) dat Dekkers erachter kwam dat:

(...) een groot aantal mensen den onderwijzer beschouwen als een minderwaardigwegen, dat voortdurend te tobben hebben met geldzorgen, hard moet blokken en veel lessen geven om ‘n boterham te verdienen, een derde geslachtsproduct dat niet behoort te de samenleving, maar thuishoort in ‘n apart, afgesloten wereldje van waanwijsheid en pedanterie. (p. 30)

Wat volgens Dekkers ook in verband stond met de positie van de onderwijzer was het inkomen dat de onderwijzer kreeg. De onderwijzers kregen te weinig salaris van de gemeente, om het een aantrekkelijk beroep te maken voor de hogere klassen: ‘De betere,

meer gegoede klasse keek wat verder in de wereld rond en haalde haar neus op voor t onderwijzers-ambt, dat betaald werd of ‘t van de armen moest komen, dat niet eens recht gaf op een menswaardig bestaan’ (Verhoef, 1910, p. 95).

Pauline Jacoba Cohen-de Vries

Het onderwijs

Net als Van Abkoude kritiek gaf op het onderwijssysteem in zijn boek *Schoolmannen*, uitte ook Cohen-de Vries in haar boeken kritiek op het onderwijs. Allereerst wordt er in deze paragraaf aandacht besteed aan in hoeverre het onderwijs aansloot op de behoeften en interesses van leerlingen, volgens Cohen-de Vries. Vervolgens wordt de kritiek die Cohen-de Vries gaf op de heersende regels en procedures in onderwijs beschreven. Bovendien schreef Cohen-de Vries over de rol van de onderwijzer in het schoolsucces van leerlingen.

Aansluiten bij behoeftes en interesses van leerlingen. Dat Cohen-de Vries het belangrijk vond dat het onderwijs aansloot op wat de leerlingen nodig hadden, bleek uit een beschrijving van de leerling Piet in *Kinderen uit mijn klas*. Piet was vaak blijven zitten, traag van begrip en het lukte hem niet om op te letten in de klas. Ondanks dat Piet niet goed presteerde op school had hij, volgens zijn onderwijzeres ‘een ziel, zoo zuiver als glas en zoo week als was’ (Cohen-de Vries, 1922, p. 19). De onderwijzeres paste het onderwijs op Piet aan en liet hem veel praktische klusjes doen, zoals inktpotten bijvullen en kachels aanmaken. Deze klusjes kon Piet goed en met veel plezier uitvoeren (Cohen-de Vries, 1922, p. 23-24).

Daarnaast probeerde Cohen-de Vries haar leerlingen zo veel mogelijk te laten leren zonder dat ze door hadden dat ze aan het leren waren. Door aan te sluiten op de interesses van de leerlingen, hadden de leerlingen plezier in het leren. Dit deed ze door bijvoorbeeld een sprookje te vertellen, iets uit te leggen aan de hand van een landkaart en door te rekenen na aanleiding van een verhaaltje. Deze manier van werken had een positieve invloed op het gedrag van de leerlingen. Zo schreef Cohen-de Vries (1923):

’t Is gek, ‘t is of ze gekrompen zijn, die groote lummels van jongens, die langen lijzen van meisjes. Als kleine kinderen gaan ze “mooi” zitten, roepen ze “juffrouw, ik!” Zóó graag willen ze ‘t zeggen, willen ze laten hooren, hoe knap ze wel zijn. (p. 17)

Regels en procedures. In het boek *Uit de school geklapt* is er één fragment waarin er kritiek werd geuit op de wijze waarop de onderwijzeres de leerlingen een aftreksom moest aanleren. Cohen-de Vries (1923) schreef:

Een vol half uur zijn ze bezig geweest met de interessante opgave 12 min 3! Eerst 12 stokjes min 3 stokjes, toen 12 ballen min 3 ballen, toen 12 griffels min 3 griffels! En dat op de meest omslachtige manier en met een redeneering er bij goed voor een professor. Geen wonder dat de schapen er de kluts bij kwijt raakten. De juffrouw dacht ‘dat die kinderen ‘t zelf zonder redentie in een oogenblik uitgerekend zouden hebben, desnoods afgeteld op hun vingers. (p. 47)

Uit het fragment bleek dat Cohen-de Vries het een inefficiënte manier vond om de som aan te leren en het op een eenvoudige manier sneller en beter aangeleerd had kunnen worden.

Onderwijzer. Volgens Cohen-de Vries had ook de onderwijzer invloed op de schoolprestaties van leerlingen. Allereerst worden er eigenschappen die een positieve invloed zouden hebben op leerlingen beschreven. Vervolgens wordt er aandacht besteed aan hoe de wijze van corrigeren een al dan niet positieve invloed kon hebben op de leerlingen. Tot slot wordt de invloed van de gemoedstoestand van de onderwijzer beschreven.

Eigenschappen. Cohen de Vries besteedde in haar boeken aandacht aan de eigenschappen die een onderwijzer goed te pas konden komen. Volgens Cohen-de Vries draaide het bij het onderwijzen om intuïtie. Onderwijzen was niet uit een boekje te leren, maar een kwestie van gevoel. Cohen-de Vries (1922) schreef hierover:

Maar verder - laat ik ‘t nu maar eens eerlijk uit “de school” klappen - verder heb je van de peadagogiek, die je voor je opleiding uit de boekjes geleerd hebt, een bedroefd beetje - om nu niet te zeggen heelemaal geen - nut, wanneer je voor de klas komt te staan. ‘t Is ook niet uit een boekje te leren, het leiden van kinderen, want het is zuiver een kwestie van intuïtie. Je moet voelen, wat voor een kind belangrijk is en wat niet (...). (p. 128)

Ook in het boek *Uit de school geklapt* beschreef Cohen-de Vries dat wat ze op de opleiding tot onderwijzer geleerd had, in de praktijk niet veel had bijgedragen. Eigenschappen die een onderwijzer volgens haar nodig had waren: ‘t Eenige wat me te pas gekomen is, (...) dat is m’n stevige body en m’n ijzeren keel!’ (Cohen-de Vries, 1923, p. 62). Hoe deze eigenschappen in verband stonden met de schoolprestaties van de leerlingen beschreef Cohen-de Vries niet.

Correctie. In haar boeken maakte Cohen-de Vries duidelijk, dat ze net als Van Abkoude, tegen strenge tucht was. Zo was het ‘onnatuurlijke dwang’ als je het kind kind ‘den

heelen dag oplegt, met zooveel uren aaneen “stilzetten” en “mondhouden” eist’ (Cohen-de Vries, 1922, p. 129). De negatieve gevolgen van een strenge aanpak beschreef Cohen-de Vries in haar boek *Uit de school geklapt*. Zo zongen de leerlingen een liedje over de onderwijzer om hem belachelijk te maken. Als gevolg begon de onderwijzer ‘te schreeuwen en te razen tegen allen en iedereen en brengt zoo de laatste kinderen, die uit sleur of bravigheid nog ordelijk bij de les waren, ook aan de gang’ (Cohen-de Vries, 1923, p. 92). Hieruit bleek dat het de strenge manier van optreden van de onderwijzer een averechts effect creëerde in de klas. In plaats van dat de leerlingen rustig te krijgen, veroorzaakte het gedrag van de onderwijzer juist meer onrust in de klas.

Naast het wijzen op manieren om te corrigeren met negatieve effecten tot gevolg beschreef Cohen-de Vries ook effectieve wijzen van correctie. Zo probeerde ze haar leerlingen, ook wanneer ze fouten maakten, te belonen met ‘genegenheid en roerend kind vertrouwen’ (Cohen-de Vries, 1922, p. 129). Uit een aantal passages in haar boeken bleek dit een effectieve aanpak te zijn. Zo gaf Cohen-de Vries in het boek *Uit de school geklapt* een voorbeeld van de positieve gevolgen van het corrigeren van leerlingen door ze te belonen in plaats van te straffen. De leerlingen schreven erg slordig, hadden schriftjes vol krassen en vlekken. In plaats van de kinderen te straffen kregen ze van de onderwijzeres nieuwe schriften met hun namen in sierlijke krulletters er op en nieuwe pennen. Cohen-de Vries schreef hierover: ‘Welk kind zou bestand zijn tegen die verleiding, en extra z’n best niet doen? ‘t Werden ook “prachtige” blaadjes’ Daarnaast gaf de onderwijzeres veel complimenten, bijvoorbeeld: ‘Maar Mien! dat lijkt wel een blaadje uit een album! En weet je, wat nu nog op zoo’n keurig albumblaadje hoort? Een plakplaatje. Hier, in den linkerbovenhoek. Kom mee, dan mag je er zelf een uitzoeken’ (Cohen-de Vries, 1923, p. 134).

Gemoedstoestand. In het boek *Uit de school geklapt* gaf Cohen-de Vries meerdere beschrijvingen van onderwijzers. Deze onderwijzers hadden allemaal een verschillende gemoedstoestand, die ieder een ander effect hadden op de schoolprestaties en het gedrag van de leerlingen. Zo gaf Cohen-de Vries een beschrijving van juffrouw Spaan, die aan haar pensioen toe was en vaak chagrijnig voor de klas stond: ‘Nooit kwam er een lachje op haar gezicht, nooit maakte ze eens een grapje. Een troep galeislaven kon niet strenger geregeerd worden als die veertig kinderen. De klas reageerde hierop, zooals al wat leeft reageert op een onvriendelijk behandeling.’ De leerlingen reageerden onverschillig en koud, ‘ze hielden hun ziel stijf voor de juf gesloten.’ (Cohen-de Vries, 1923, p. 123-124). Volgens Cohen-de Vries ‘verwilderden’ de kinderen en gedroegen ze zich ‘volslagen bandeloos’ in het speelkwartier.

‘Woest hollend’ vochten en tierden de kinderen (Cohen-de Vries, 1923, p. 125). Juffrouw Spaan vertrok en een nieuwe onderwijzeres kwam voor haar in de plaats. Ook de nieuwe onderwijzeres had geen positieve invloed. Ze voerde haar werk ‘doods en saai als een automaat’ uit, omdat ze de kinderen als akelige stugge kinderen zag. Cohen-de Vries schreef: ‘Of ze opletten, of ze hun best deden, of ze wat leerden, ging haar dat soms aan? (...) Dat ze zich zou inspannen voor die ongelukkige schapen van kinderen? Verbeeld je!’ (Cohen-de Vries, 1923, p. 127). Het gevolg was dat de klas zich nog slechter begon te gedragen: ‘Arme klas! Ze stonden aan het randje van de afgrond. Een mand aangestoken appels was ‘t, zelfs de besten deugden niet meer’ (Cohen-de Vries, 1923, p. 129). Ook deze onderwijzeres maakte plaats voor de volgende. De nieuwe juffrouw wilde zich graag inzetten voor de kinderen en deed haar best om de kinderen wat bij te brengen. Ze was geduldig en vriendelijk tegen de kinderen. De lessen verliepen rustig en kalm. De gemoedstoestand van deze onderwijzeres had een positieve invloed op de leerlingen: ‘En ‘t kille en ijzige in de hartjes ondooiden, de leelijke blik in hun oogen, de stuursche trek op hun gezichten, ‘t verdween bij den een na den ander’ (Cohen-de Vries, 1923, p. 133).

Sociaal milieu

Tijdens de analyse van de boeken van Cohen-de Vries kwam naar voren dat ze meermaals schreef over leerlingen die het tegendeel bewezen. Ondanks dat de leerlingen in arme en ongezonde omstandigheden opgroeiden, toch presteerden op school.

Een voorbeeld is Chris, die volgens het schoolhoofd een ‘kleine zwerver’ was en sinds een aantal maanden door zijn oma werd opgevoed. Hij was overgeplaatst van een andere school want ‘(...) daar draaide hij geregeld stukjes. ‘t Gewone liedje he, geen toezicht thuis!’ De juffrouw zuchtte: ‘k Heb eenig ervaring op dat gebied. Maar enfin, we zullen ‘t met Chris moeten proberen’ (Cohen-de Vries, 1922, p. 2). Hieruit bleek dat ze niet veel vertrouwen in Chris had. Chris bewees echter het tegendeel. Hij schreef netjes en lette goed op. Hieruit bleek dat ook kinderen die opgroeiden in armoede goed konden presteren op school. Cohen-de Vries schreef hierover: ‘En wat kan de straats voor goed leeren aan een kleinen jongen van acht jaar? Nog is hij niet bedorven (...), maar onafwijsbaar moet op den duur de verderfelijke invloed van de straat op hem inwerken’ (Cohen-de Vries, 1922, p. 6) Omdat Chris wel goed presteerde op school vroeg zijn onderwijzeres zich af: ‘Zou het dan toch mogelijk zijn dat je aan je noodlot ontkomt? Dat je onvatbaar blijft voor de besmetting met het gif van de straat?’ (Cohen-de Vries, 1922, p. 8).

Een andere jongen die bewees dat het onderwijs de negatieve invloed van het lage sociale milieu waarin een leerling opgroeide kon ontheffen was Jan. In *Kinderen uit mijn klas*

beschreef Cohen-de Vries dat Jan erg vervelend was in de klas. Tijdens de les negeerde de onderwijzer het storende gedrag van Jan en na de les moest Jan zijn werk inhalen. Tijdens deze momenten behandelde de onderwijzeres Jan erg vriendelijk. Zo gaf ze Jan elke keer een boterham, omdat hij thuis weinig te eten kreeg waaruit bleek dat Jan opgroeide in arme omstandigheden. Het gevolg van deze vriendelijke aanpak was dat het gedrag van Jan op positieve wijze veranderd en Jan zich netjes ging gedragen in de klas (Cohen-de Vries, 1922, p. 134).

Gezondheid en hygiëne. Uit verschillende passages in de boeken van Cohen-de Vries bleek dat de leerlingen op de volksschool opgroeiden in slechte gezondheid met weinig aandacht voor hygiëne. Zo gaf Cohen-de Vries in *Kinderen uit mijn klas* een beschrijving van de armoedige en ongezonde omstandigheden waarin in Mientje leefde in. Mientje werd door haar moeder naar school gebracht. Moeder liep mank en had een ‘geelbleek’ gezicht. Mientje zag er ‘ouwelijk en triest’ uit en verzuimde regelmatig, omdat ze vaak ziek was (Cohen-de Vries, 1922, p. 49). Juffrouw ging op huisbezoek en beschreef de leefomgeving van Mientje. Cohen-de Vries (1922) schreef hierover:

Er hing een weë walm van vuil waschgoed , vermengd met een scherp geur van bleekpoeder of iets dergelijk; hoe hoger ik kwam, hoe benauwder de lucht werd, ‘t benam me haast den adem. (...) en daar stond op ‘t fornuis de pot te broeien, die de vreeselijke lucht door ‘t heele huis verspreidde. ‘k Moest al m’n moed bijeen verzamelen, om er binnen te gaan. (p. 52)

De onderwijzeres opteerde om een raam open te zetten. Cohen-de Vries (1922) beschreef de reactie van Mientje haar moeder:

Maar moeder schudde medelijdend het hoofd, dat ‘k zoo weinig begrip had. “Dat ‘s nou juistement wat ze hebbe mot” leeraarde ze. “Hoe meer natte wasem, hoe bter. Heb u dan nooit geleerd, dat se bij kindere, de kroep hebbe, een ketel water te stoome sette? (p. 53)

Ondanks dat Mientje opgroeide in een laag sociaal milieu met ongezonde omstandigheden, waarbij weinig aandacht was voor hygiëne en daardoor een zwakke gezondheid had, deed ze wel goed haar best voor school.

Opvoeding en omgang

Naast het sociale milieu waarin leerlingen opgroeiden, schreef Cohen-de Vries over hun opvoeding en omgang met hun ouders. Zo besteedde Cohen-de Vries aandacht aan de invloed van het hebben van een goed voorbeeld.

Het goede voorbeeld. Cohen-de Vries gaf in haar boek *Kinderen uit mijn klas* een aantal beschrijvingen van leerlingen die opgroeiden in een situatie waarin ze niet een goed voorbeeld te zien kregen. Zo schreef Cohen-de Vries over Chris, die opgevoed werd door zijn oma: ‘Arme stakkerd, had je maar een flinken goeien vader, in plaats van de oude afgewerkte grootmoeder! Wie weet wat er dan nog van je terecht kwam’ (Cohen-de Vries, 1922, p. 7). Ze hoopte dat Chris een vaderfiguur zou krijgen die voor hem zou willen zorgen en schreef: ‘Of dat je, vóór het [slechte invloed van de straat] vat op je krijgt, nog eens onder betere leiding komt? Als nu b.v. zoo’n tweede vader eens schik in je kreeg en je bij zich in huis nam?’ (Cohen-de Vries, 1922, p. 8). Hieruit bleek dat Cohen-de Vries van mening was dat het kinderen ten goede zou komen wanneer ze een voorbeeldfiguur zouden hebben.

Samengevat

In het boek *Schoolmannen* van Van Abkoude werden verschillende factoren in verband gebracht met het schoolsucces en loopbaan van leerlingen. Vooral de relatie tussen het onderwijs, waaronder de onderwijzer, en de schoolprestaties werd meermaals door Van Abkoude gelegd. Een strenge handhaving en harde aanpak van leerlingen hadden volgens Van Abkoude een slechte invloed op leerlingen. Een goed onderwijzer moest zich kunnen inleven in zijn leerlingen en moest zichzelf zijn, in plaats van een rol spelen. Van Abkoude bracht het sociaal milieu van leerlingen nauwelijks in verband met hun schoolsucces. Wel bleek uit de analyse dat Van Abkoude van mening was dat ook deze leerlingen op een vriendelijke manier behandeld moesten worden. Daarnaast beschreef Van Abkoude meermaals in zijn boek dat de loopbaan van mensen grotendeels bepaald werd door het milieu waarin ze opgroeiden, ook die van hoofdpersoon Harry Dekkers zelf. Waarbij er van leerlingen verwacht werd dat ze in hun studiekeuze de keuze van hun ouders volgden en de keuze werd beperkt door het milieu waarin ze opgroeiden. Zo kozen leerlingen uit de hogere sociale milieus niet voor een beroep als onderwijzer, die volgens Van Abkoude een slechte reputatie hadden in de maatschappij en weinig verdienden. Hoe Van Abkoude dacht over de invloed van sociaal milieu en het gedrag of schoolresultaten van de leerlingen kwam niet aan bod in het boek.

Ook Cohen-de Vries schreef in haar boeken *Kinderen uit mijn klas* en *Uit de school geklapt* over het onderwijs in relatie tot schoolsucces. Volgens Cohen-de Vries moest het

onderwijs aangesloten worden op de behoeften en interesses van leerlingen, ook van de leerlingen die moeite hadden met de schoolse vakken. Net als Van Abkoude was Cohen-de Vries van mening dat leerlingen vriendelijk behandeld moesten worden. Het straffen van leerlingen en een harde aanpak werkte volgens Cohen-de Vries averechts. Terwijl het belonen en vriendelijk behandelen van leerlingen, de prestaties van de leerlingen en de sfeer in de klas konden verbeteren. Wat betreft de relatie tussen sociaal milieu en schoolsucces gaf Cohen-de Vries meerdere beschrijvingen van leerlingen, die ondanks dat ze opgroeiden in arme omstandigheden, door een goede aanpak op school, toch goed hun best deden en goed presteerden op school. Deze leerlingen ontkrachtten de vooroordelen die hun onderwijzers van hen hadden en toonden aan dat ook leerlingen die in lagere sociale milieus opgroeiden in staat waren om een hoge mate van schoolsucces te bereiken. Hiermee lieten de leerlingen zien dat het sociale milieu wellicht te ontstijgen was via goed onderwijs.

Conclusie

Dit onderzoek had als doel om inzicht te verwerven in de wijze waarop sociaal milieu gerelateerd werd aan schoolsucces door schoolmeesters en -juffen in de eerste helft van de twintigste eeuw. De vraag die hierbij centraal stond luidt: *In hoeverre brachten schrijvende schoolmeesters en -juffen in hun romans sociaal milieu in verband met schoolsucces in de eerste helft van de twintigste eeuw in Nederland?* Om meer te weten te komen over in hoeverre sociale milieu in verband werd gebracht met schoolsucces tussen 1900 en 1950 zijn er onderwijstijdschriften en romans van schrijvende schoolmeester Van Abkoude en schrijvende schooljuf Cohen-de Vries geanalyseerd.

Visies schrijvende schoolmeester en -juf tegen het licht van het onderwijsdiscours

Uit de resultaten kan geconcludeerd worden dat het schoolsucces van leerlingen voornamelijk door Cohen-de Vries in verband werd gebracht met het sociale milieu waarin de leerlingen opgroeiden. Ondanks dat Cohen-de Vries ook over de negatieve gevolgen van het opgroeien in een laag sociaal milieu op het gedrag en prestaties van hun leerlingen schreef, waren er volgens haar manieren waarop de leerlingen hun sociaal milieu konden ontstijgen. Het onderwijs speelde hier een belangrijke rol bij. Wanneer een onderwijzer zijn leerlingen vriendelijk behandelde, zich in kon leven in zijn leerlingen en kon aansluiten op de interesses van leerlingen verhoogde dit de mate van schoolsucces. Van Abkoude deelde deze pedagogisch-didactische aanpak en beschreef de positieve gevolgen van deze aanpak op het

gedrag van leerlingen. Welke invloed deze aanpak had op het schoolsucces van leerlingen werd niet door Van Abkoude omschreven.

De visie van de schrijvende schoolmeester en -juf sloot deels aan op het verband tussen sociaal milieu en schoolsucces dat gelegd werd in het onderwijsdiscours. Uit de onderwijstijdschriften viel te concluderen dat, volgens de auteurs, leerlingen die in lagere sociale milieus opgroeiden over het algemeen een lagere mate van schoolsucces hadden, dan leerlingen uit de hogere milieus. Dit is in tegenstelling met de visie van Cohen-de Vries, omdat zij beschreef dat ook leerlingen die in armoedige omstandigheden opgroeiden in staat waren om een hoge mate van schoolsucces te behalen. Er was echter een ontwikkeling merkbaar in dit verband. Tijdens het begin van de twintigste eeuw zagen auteurs het verband over het algemeen als onveranderbaar. Vanaf de jaren twintig werd er, net als door Van Abkoude en Cohen-de Vries, geschreven over de rol van het onderwijs waarbij het onderwijs de negatieve invloed van het opgroeien in een laag sociaal milieu op het schoolsucces kon doen verminderen. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de visie op de rol van het onderwijs op het gedrag en prestaties van leerlingen van de schrijvende auteurs aansloot op de heersende visie in de onderwijstijdschriften.

Naast het sociale milieu werden er, zowel in de onderwijstijdschriften als in de romans, andere verklaringen gegeven voor schoolsucces. Waaronder de natuurlijke aanleg van leerlingen, de opvoeding van de leerlingen en steun door de ouders, de gezondheid en hygiëne en kinderarbeid.

Visies schrijvende schoolmeester en -juf afgezet tegen hun persoonlijke ervaringen

Zowel Van Abkoude als Cohen de-Vries besteedden in hun boeken aandacht aan leerlingen die opgroeiden in armoedige omstandigheden. Door de visie op schoolsucces voor deze leerlingen af te zetten tegen achtergrondinformatie van de auteurs is onderzocht in hoeverre de visie gebaseerd is op de auteurs hun eigen achtergrond en ervaringen. Zowel van Abkoude als Cohen-de Vries schreven over hun eigen ervaringen in het onderwijs. Zo gaf Cohen-de Vries zelf les op een volksschool, waar kinderen uit arme gezinnen naar toe gingen. Ook in haar romans is dit een veelvuldig terugkerend thema. Daarnaast is er weinig achtergrondinformatie over Cohen de-Vries beschikbaar, waardoor het onduidelijk blijft welke andere ervaringen van invloed waren op haar visie.

Wat betreft Van Abkoude valt ook te concluderen dat zijn visie op schoolsucces gekleurd werd door zijn eigen ervaringen. Zo schreef Van Abkoude dat leerlingen in hun

studie- en beroepskeuze gebonden waren aan hun sociaal milieu en de geloofsovertuiging van hun ouders. Hier was de eigen ervaring van Van Abkoude in terug te zien. Van Abkoude wilde graag letteren gaan studeren, maar moest van zijn vader, net zoals meerdere leden in zijn familie onderwijzer worden, want de studie letteren kwam niet overeen met de christelijk waarden van Van Abkoude zijn vader. Daarnaast is uit de literatuur bekend dat Van Abkoude aanhanger was van het socialisme, wat ook in zijn roman een terugkerend thema bleek te zijn. Van Abkoude beschreef in zijn roman zowel de socialistische visie, die door hem positief in beeld werd gebracht, als de confessionele visie, die negatief aanbod kwam, op het onderwijs. Het socialisme kreeg in de loop van de twintigste eeuw steeds meer aanhangers, waar Van Abkoude er een van was (Kossmann, 1986). Zo beschreef Sinnige (2021) dat Van Abkoude meerdere protest stukken heeft geschreven waarin hij opkwam voor de kinderen die in armoedige omstandigheden opgroeiden.

Discussie

Het gevonden verband tussen het onderwijs en schoolsucces kwam overeen met de visie van de reformpedagogen in de twintigste eeuw. De reformpedagogen erkenden net als Van Abkoude en Cohen-de Vries dat kinderen als een eigen doelgroep gezien moest worden. Zo was de visie van de reformpedagogen dat de omgeving er op gericht moest zijn dat een kind zolang mogelijk kind kon zijn (Bakker, 1984). In het onderwijs betekende dit dat de leerlingen een unieke aanpak nodig hadden, die aansloot bij de behoeften (Bakker et al., 2010). Net als de Van Abkoude gaven de reformpedagogen kritiek op het traditionele luisteronderwijs, dat niet aansloot bij de interesses van leerlingen. In plaats waren Van Abkoude en Cohen-de Vries, net als de reformpedagogen, voorstander van het gebruik van andere methoden, zoals het lesgeven aan de hand van illustrerend materialen en verhalen die aansloten op de interesses van de leerlingen, zoals sprookjes.

Uit de literatuur bleek dat Cohen-de Vries met haar visie dat het onderwijs kon compenseren voor de slechte gezinsomstandigheden vooruitliep op haar tijd. Zo omschreven Bakker en Amsing (2012) dat onderzoekers in de tweede helft van de twintigste eeuw van mening waren het onderwijs kon compenseren voor de slechte gezinsomstandigheden.

Ook andere verklaringen voor een mate lage schoolsucces van schoolsucces zijn eerder herkend, zo blijkt bijvoorbeeld uit onderzoek van Deschenes, Cuban & Tyack (2001). Een verklaring voor een lage mate van schoolsucces was dat leerlingen die opgroeiden in

lagere sociale milieus onvoldoende steun van hun ouders kregen. Dit komt overeen met wat er aan het begin van de twintigste eeuw beschreven werd in de onderwijstijdschriften.

Dit onderzoek heeft een aantal beperkingen. Allereerst gaven de historische bronnen een eenzijdig beeld over de visie op het onderwijs en schoolsucces. Zowel de auteurs in de onderwijstijdschriften als Van Abkoude en Cohen-de Vries waren vooruitstrevende onderwijzers en pedagogen die kritisch waren op het traditionele onderwijs. Dit gaf waarschijnlijk geen representatief beeld van de visie in de maatschappij. Zo gaven Van Abkoude en Cohen-de Vries in hun romans meerdere voorbeelden van onderwijzers die er een andere pedagogische visie op nahielden. Voor een vervolgonderzoek zouden er andere historische bronnen geraadpleegd kunnen worden, bijvoorbeeld romans geschreven door meer confessionele of liberale schrijvende schoolmeesters en -juffen, om erachter te komen of auteurs met een andere politieke overtuiging andere verklaringen zouden geven voor schoolsucces en wellicht een andere verband en werden gelegd tussen sociaal milieu en schoolsucces.

Een andere beperking is dat er weinig achtergrondinformatie bestaat over Pauline Jacoba Cohen-de Vries. Hierdoor werd het onderzoek naar in hoeverre haar achtergrond invloed had op haar visie op schoolsucces bemoeilijkt. Zo ontbreekt er informatie over het milieu en de omstandigheden waarin Cohen-de Vries opgroeide. Door het ontbreken van deze informatie, heeft dit onderzoek geen inzicht kunnen geven in hoeverre Cohen-de Vries haar visie op schoolsucces beïnvloed werd door de omstandigheden waarin ze is opgegroeid. Daardoor kon een van de deelvragen niet volledig beantwoorde.

Tot slot is een beperking van dit onderzoek de interpretatie van de onderzoeker bij het analyseren van de bronnen, bijvoorbeeld bij de romans. In hoeverre de mening van de auteur gelijkgesteld kan worden aan de meningen die worden gegeven in de romans, ook wel de geïmpliceerde auteur genoemd, speelde hierbij een rol. Het analyseren van hoe bepaalde meningen geportretteerd werden, wie de meningen uitspraken en hoe deze personen geportretteerd werden, was interpretatie. De interpretatie is zoveel mogelijk geprobeerd te beperken door gebruik te maken triangulatie. Er zijn verschillende bronnen gebruikt om kennis te verwerven om de onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden. Hierbij hebben de bevindingen in de onderwijstijdschriften en die in de romans elkaar bevestigd.

Literatuurlijst

- Bakker, J. (1984). *Tekenend voor toen. Norm en vorm van de illustratie in Nederlandse kinderboeken 1890-1940*. Den Haag: Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum.
- Bakker, N. (1995). *Kind en karakter: Nederlandse pedagogen over opvoeding in het gezin 1845-1925*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Bakker, N. (2014). Westwaarts gebonden? Nederlands onderwijs en culturele overdracht in het midden van de twintigste eeuw. *Paedagogica Historica: International Journal of the History of Education*, 50(1-2), 213-228.
- Bakker, N., & Amsing, H. T. A. (2012). Discovering social inequality: dutch educational research in the post-war era. *Paedagogica Historica: International Journal of the History of Education*, 48(2), 315–333.
- Bakker, N., Noordman, J., & Rietveld-van Wingerden, M. (2010). *Vijf eeuwen opvoeden in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Boekholt, P. T. F. M., & De Booy, E. P. (1987). *Geschiedenis van de school in Nederland vanaf de middeleeuwen tot aan de huidige tijd*. Koninklijke Van Gorcum.
- Deschenes, S., Cuban, L., & Tyack, D. (2001). Mismatch: Historical Perspectives on Schools and Students who Don't Fit Them. *Teachers College Record*, 103(4), 525–547
- Joods Monument (z.d.) *Pauline Jacoba Cohen-de Vries*. Geraadpleegd op 13 mei 2022, van <https://www.joodsmonument.nl/nl/page/398397/pauline-jacoba-cohen-de-vries>
- Jungbluth, P., & Breemans, A. (1984). Ongelijkheidsreproductie door differentiatie. Het zoekgeraakte ideaal van de eenheidsschool. *Comenius*, 14, 188-211
- Kossmann, E.H. (1986). *De Lage Landen 1780-1980*. Amsterdam: Agon.
- Maliapaard, J., & Oudenaarden, J. (2017). *Dát is Pietje Bell! Het geheime leven van Chris van Abkoude*. Pepper Books/Kluitman: Alkmaar.
- Sinnige, A. (2021). Over kinderboeken in de tijd dat Kornelis ter Laan schoolmeester was. *Erfgoednieuws*, 8, 1-5.
- Vos, J. (2014). P.J. Cohen de Vries. *Lexicon van de jeugdliteratuur*. Groningen Martinus Nijhoff e.a. 1982-2014

Bronnenlijst

- Cannegieter, H. (1908). Het “knoeien” in de school. *School en leven*, 9(41), 641-650.
- Casimir, R. (1904). Tot aanval en verdediging III. *School en leven*, 6(3), 34-43.
- Cohen De Vries, P. J. (1922). *Kinderen uit mijn klas* (2de ed.). W. de Haan Utrecht.
- Cohen-de Vries, P.J. (1923). *Uit de school geklapt* (2de ed.). Utrecht: W. de Haan.
- De Haan, A.M. (1907). “Rinse”. *School en leven*, 9(12), 191-192.
- Douwes, B.J. (1926). De school te Saventhem. *Het schoolblad*, 55(5).
- Het schoolblad. (1927). De milieuschool II. *Het schoolblad*, 56(29).
- Het schoolblad. (1928). De selectie bij het onderwijs. *Het schoolblad*, 57 (34).
- Het schoolblad (1928). Het probleem van het Frans op de lagere school. *Het schoolblad*, 57(19).
- Kuipers, J. (1910). Onvoldoende resultaten van ons lager onderwijs en enige middelen om die te verbeteren. *Het Schoolblad*, 39(1), 1-5.
- Krebbers, H.J. (1903). De liefde is de meeste. *School en leven*, 4(22), 352.
- L. (1908). Iets over school en huis. *School en leven*, 9(19), 302-304.
- Ligthart, J. (1907). Niet zonder Tranen. *School en leven*, 9(6), 81-86.
- Ligthart, J. (1908). Juist zoo. *School en leven*, 9(22), 352.
- Ligthart, J. (1909). Vroege tucht. *School en leven*, 11(2), 17-22.
- Maathuis, G. (1909). Nog eens een correctie. *School en leven*, 11(8), 118-120.
- P. (1899). Iets over algemeene kennis bij kinderen. *School en leven*, 1(14), 209-212.
- Rijkogel, S. (1928). De volksschool en de schoolmeester, 5. Vakansies. *Het schoolblad*, 57(2).
- Roosma, S. (1921). Ons werk I. *Het schoolblad*, 49(4).
- Süd (1902). De persoon van den onderwijzer VI. *School en leven*, 4(11), 161-172.
- Swierstra, N.J. (1909). Enige eisen voor een goed onderwijzer. *School en leven*, 11(16), 241-248.
- Syskin, N. (1902). Tolstoi's gedachten over de opvoeding. *School en leven*, 4(16), 241-244.
- Van Gent, G.L. (1928). Het landbouwverlof moet verlengt worden. *Het schoolblad*, 57(18).
- Verhoef, B. (1910). *Schoolmannen*. Amsterdam: Scheltens & Giltay.
- Visscher, I. (1909). De regeringsvoorstellen ten behoeve van het M.U.L.O. *Het Schoolblad*, 1489-1492.

Bijlage A

Codeboom

Onderstaande codeboom geeft de thema's weer die voorkwamen in de boeken *Schoolmannen* (1910) van Chris van Abkoude en *Kinderen uit mijn klas* (1922) en *Uit de school geklapt* (1923) van Cohen de Vries. De thema's in de witte tekstvakken zijn vooropgestelde thema's, op basis van secundaire literatuur en onderwijstijdschriften, die gebruikt zijn voor de deductieve analyse van de boeken. De thema's in de blauwe en groene tekstvakken zijn tijdens de inductieve analyse naar voren gekomen en vervolgens toegevoegd aan de aan de vooropgestelde codeboom. De thema's in de blauwe tekstvakken corresponderen met het boek van Van Abkoude en de thema's in de groene tekstvakken met de boeken van Cohen de Vries. De thema's bestaan uit meerdere niveaus. Allereerst zijn alle thema's die zijn opgenomen in de codeboom gerelateerd aan het schoolsucces van leerlingen. De thema's zijn vervolgens opgedeeld in vier categorieën, namelijk: sociaal milieu, opvoeding en omgang, aanleg leerling en onderwijs. Een niveau lager zijn de hoofdcodes te vinden, bijvoorbeeld sociale klasse, steun van ouders, vervolgonderwijs en gezondheid en hygiëne, behorende bij de categorie sociaal milieu. Aan deze hoofdcodes kunnen subcodes verbonden zijn, zoals correctie positief en negatief.

